

Migranten op golven van de dekolonisatie

Wim Willems

De discussie over de Nederlandse dekolonisatie is vooral een herhaling van zetten.¹ De aandacht gaat met name uit naar de laatste jaren in Nederlands-Indië/Indonesië en naar de politionele acties en de politieke onderhandelingen die in 1949 tot de soevereiniteitsoverdracht hebben geleid. Tot de koloniale erfenis behoren echter ook de verhalen van de mensen die buiten het brandpunt van de historische omwentelingen moesten overleven, zoals de Indische Nederlanders, Molukkers, Hindoestanen, Chinezen en Papoea's. Het besef dat ook zij deel uitmaken van het Nederlands koloniaal verleden is zeker niet wijdverbreid. Toch heeft de dekolonisatie van Nederland, eerst in de Oost, later in de West, grote stromen migranten op gang gebracht. Belangrijke beslissingen die elders ter wereld werden genomen, dwongen de gekoloniseerd te reageren. Dat Nederland bepaald ongelukkig is omgegaan met zijn koloniale erfenissen - om het eens eufemistisch uit te drukken -, is daarop van enorme invloed geweest. Dit heeft tevens een onuitwisbare stempel gedrukt op de ervaringen van koloniale migranten bij de komst naar hun tweede vaderland.

Deze constatering leidt tot een aantal vragen. Welke groepen waren hierbij betrokken, in welke aantallen zijn zij naar Nederland gekomen en om welke omvang gaat het hedentendage? Om met de West te beginnen. Op 1 januari 1991 bevonden zich in Nederland 229.000 personen van Surinaamse oorsprong: het leeuwedeel Creolen, daarnaast 85.000 Hindoestanen, 23.000 Javanen en 2.500 Indianen. Het aantal Antillianen bedroeg 76.000. Als gevolg van de dekolonisatie in de Oost kwamen eveneens uiteenlopende groepen migranten naar Nederland, met als bekendste; de Molukkers (hun aantal bedraagt momenteel 42.000) en Indische Nederlanders (480.000 personen in 1991).²

Over de laatsten, toch de grootste naoorlogse migrantengroep, is relatief weinig geschreven. Alle reden om juist bij hun achtergrond en migratiegeschiedenis nader stil te staan. Elders heb ik gepubliceerd over de repatriëring en de integratie van deze bevolkingsgroep in Nederland.³ In dit artikel wil ik vooral ingaan op de verschuivingen in de groepsvorming in de voormalige kolonie, de redenen van de migratie en de discussie aangaande hun overkomst, met de nadruk op het aandeel van de overheid daarin. Bij de te behandelen Surinaamse migranten zal ik een soortgelijk patroon volgen.

Indische migranten

Tussen 1946 en 1964 migreerden zo'n 250.000 Nederlanders uit Indië/Indonesië onder druk van de politieke omstandigheden naar Nederland. Het ging overwegend om nakomelingen van gemengd Nederlands-Indonesische (voor)ouders, in de jaren '50 aangeduid als 'repatrianten'. Om te begrijpen waarom

deze 'gekleurde Nederlanders' zich na de Tweede Wereldoorlog gedwongen zagen te migreren, is een korte schets nodig van hun aandeel in de geschiedenis van de kolonie Nederlands-Indië.⁴

Allereerst dienen we dan te bedenken dat Nederlands-Indië altijd een handelskolonie is geweest. De VOC voer vanaf 1602 op Azië, met de bedoeling de specerijenhandel daar in handen te krijgen. Concurrentie van andere Aziatische of Europese handelaren probeerde zij op alle mogelijke manieren uit te schakelen. De Hollandse schepen streefden naar beheersing van de zeeën en een monopolie op de verbouw van produkten en op de export. Ook had de VOC talloze regels opgesteld over het aantal dienaren en de duur en plaats van hun verblijf in de Oost. Na een tijdje bleek dat beleid niet te voldoen. Alleen handel drijven was niet genoeg. Men had ook ambtenaren nodig voor het onderhoud van de schepen en voor de militaire uitrusting, en artsen en geestelijken voor het lichamelijk en geestelijk welzijn van het VOC-personeel. Tevens was er behoefte aan vrije burgers, voor de produktie van voedsel en de bevoorrading van de markten. De lange zeereizen uit Europa en de hoge sterftecijfers aan boord en na aankomst, maakten het echter onmogelijk om op een adequate manier in deze behoefte aan arbeidskrachten te voorzien. Het kwam erop neer dat men voor een oplossing was aangewezen op de meer directe omgeving. Dus begon de VOC Aziatische slaven te werven.

Toch emigreerden al in de zeventiende eeuw veel Nederlanders naar de handelsposten van de VOC, die gevestigd waren in een immens gebied, dat zich uitstreckte van Zuid-Afrika via Perzië, de kusten van India, Ceylon en de Indonesische archipel naar Malakka, Taiwan en Japan. Op die eerste VOC-schepen voeren ook vrouwen als passagier mee. Ging dat aanvankelijk om toekomstige bruiden, later volgden groepjes ongehuwde vrouwen. Zij werden - denigrerend - dochters van de Compagnie genoemd, vanwege hun lage afkomst en omdat zij een contract hadden gesloten met de VOC. In ruil voor een gratis overtocht, kleding, een laag loon en een bruidsschat, zegden zij toe een huwelijk te sluiten met een van hun dienaren en zich in de Oost te vestigen. Als we de brieven van die tijd mogen geloven, leidden zij in de nederzettingen een ontuchtig en drankzuchtig bestaan. Jan Pieterszoon Coen in eigen persoon verzocht de VOC om, in plaats van deze in zijn ogen onzedelijke jongedames, meisjes te sturen die een strenge opvoeding in een weeshuis hadden genoten. Coen wilde orde en beschaving in Indië. In het begin gaf de VOC gehoor aan zijn smeekbeden en werden groepen jonge meisjes geworven. Maar de ontberingen van de zeereis zorgden er wel voor dat hun aantal beperkt bleef. Ook eisten de tropische koorts en slachtoffers. Vandaar dat Batavia in die tijd de bijnaam had: het kerkhof van het Oosten.

Slavin of levensgezellin?

Over de aanwezigheid van Nederlandse vrouwen in de handelsnederzettingen raakten de meningen in VOC-gelederen steeds meer verdeeld, wat uitmondde in een immigratie-verbod voor deze sekse. Het alternatief was om huwelijken

te stimuleren met Aziatische vrouwen, al dan niet op de slavenmarkt gekocht. Zij kostten minder dan de Hollandse vrouwen en - zo dachten de Heren van de VOC - hun familiebanden zouden hen aan de Oost binden. Ook meende men destijds dat kinderen van gemengde afkomst sterker en gezonder waren. De jongens waren bovendien potentiële recruten voor het leger en de marine van de VOC, terwijl de meisjes konden trouwen met nieuwe generaties uit Holland aangevoerde VOC-medewerkers. Dit zou tot in de negentiende eeuw het officiële beleid blijven. Als gevolg daarvan ontstonden in Indië clans van gemengd Europees-Aziatische origine, die tezamen een mestiezen-samenleving vormden (een zogenaamde mengcultuur).⁵

Ter wille van de opbouw van een stabiele kolonie verboden de VOC-bewindslieden de emigratie naar Holland van gemengde gezinnen. Ook mocht een Europese man niet repatriëren zolang er nog een onwettig kind van hem in leven was. Tegelijkertijd wensten de Hollandse bewindhebbers zich te verzekeren van de loyaliteit van functionarissen in verafgelegen vestigingen. Daarom waren de hogere posities slechts weggelegd voor in Holland geboren mannen. Degenen die in Indië waren getogen, brachten het meestal niet verder dan klerk of assistent. Er ontstond dus al vroeg een tweedeling, gebaseerd op afkomst.

Hoe Aziatisch of beter hoe *mesties* de VOC-elite in veel opzichten was geworden, bleek toen de Britten Indië bezetten tussen 1811 en 1816. Zij reageerden geschokt op allerlei trekken van de in hun ogen onzedelijke mestiezensamenleving die de Nederlanders op Java geschapen hadden. Zij begonnen ook onmiddellijk een 'beschavingsoffensief' in te zetten. Een tweede aanval op de koloniale mengcultuur vond plaats toen de Nederlandse bestuurders terugkeerden. Zij reageerden misschien gematigder, maar hun invloed duurde wel veel langer. De gedachte begon post te vatten dat er een *Nederland in de Tropen* moest komen. Met andere woorden, de kolonie diende langzaam te vereuropeïseren.

Het begon met het verwijderen van de vroegere VOC-top. Dat ging om mannen met soms wel 40 jaar ervaring in Azië, bovendien vaak getrouwd met Indische vrouwen. Na hun ontslag trokken zij naar het binnenland van Java, waar de grote landgoederen lagen, en verbreidden zij daar de hoofdstedelijke mestiezencultuur, die zich op zijn beurt aan de nieuwe omgeving aanpaste. De nieuwe bestuurselite, vertegenwoordigers van het pas in 1815 gestichte Koninkrijk der Nederlanden, werd nu gevormd door mannen zonder bestuurlijke ervaring in Azië. Hun ambtsperiode in Indië betekende veelal niet meer dan een korte onderbreking van hun carrière in Europa. De vrouwen die hen naar Indië vergezelden, waren blank en Europees. Althans in het begin. Want de Aziatisch-Indische invloed bleef zich doen gelden. Dat laat zich goed aflezen aan de partnerkeuze in de bestuurstop. Zelfs de echtgenoten van verscheidene gouverneurs-generaal waren Indo-Europese vrouwen, met een familiegeschiedenis die tot ver in het koloniale verleden terugging.

Toch zien we de koloniale samenleving in de loop van de negentiende eeuw steeds Europees worden en mestiezen als het ware langzaam veranderen in Indo-Europeanen. Deze verschuiving in de maatschappelijke positie van het

Indische bevolkingsdeel kan niet genoeg benadrukt worden. Veel misvattingen over hun geschiedenis wortelen in precies deze tijd. Ook latere sociologische opvattingen over hun bestaan als marginalen hangen samen met de tweeslachtigheid die we in de loop van de negentiende eeuw zien ontstaan. De wrange, naoorlogse discussie over het recht van Indische mensen om naar Nederland te mogen migreren, valt al evenmin te begrijpen zonder inzicht in dit veranderingsproces.

Waar bestond dat Europees worden uit? Allereerst uit het onderwijs in de Nederlandse taal, dat pas rond 1850 werd ingevoerd, onder druk van de economische ontwikkelingen op Java. De behoefte aan geschoold personeel was eenvoudigweg toegenomen. Dat de taal waarin werd onderwezen Nederlands moest zijn, was minder vanzelfsprekend. Alle eerdere pogingen - de eerste al daterend van de vroege zeventiende eeuw - om het Nederlands als voertaal op school voor te schrijven, waren mislukt. Pas met de vestiging van meer nieuwkomers uit Nederland bleek die behoefte aan Nederlands onderwijs in Indië acuut te worden. Althans voor de 'nieuwe' Nederlanders. De al generaties lang in Indië wonende mestiezen en *totoks* (blanke Nederlanders), hadden daar veel minder voordeel van.

Het Europese element in de kolonie ging dus steeds meer overheersen en de wegen van de mesties/Indo en de blanke Nederlander begonnen steeds verder uit elkaar te lopen. De maatschappelijke premie op het blank zijn en op beheersing van de Nederlandse taal werd hoger. Daar kwam bij dat de economische en de politieke macht van Nederland in Nederlands-Indië toenam, meer import-Nederlanders naar de kolonie kwamen en de Nederlandse taal ook in de dagelijkse omgang terrein begon te winnen. Al die maatregelen maakten deel uit van wat de Europese mogendheden in die tijd het 'beschavingsidee' noemden. Rond de eeuwwisseling ging dat de 'ethische politiek' heten. Op papier had men het belang van de inheemse Indonesische bevolking op het oog. De bevolkingsgroep van Indo-Europeanen was in deze beschavingsmissie totaal afwezig.

Voor een groot deel van Indië begon de kolonisatie dus pas echt aan het einde van de negentiende eeuw.⁶ Zo zijn tussen 1870 en 1910 veel zogenaamde 'buitengewesten' voor het eerst met politieke pressie of met geweld 'gepacificeerd'. In 1870 hield het cultuurstelsel ook voor het grootste deel op te bestaan. Indië stond nu open voor iedere handelaar en iedere planter die er wilde investeren. En menig een wilde dat. Het leger en het ambtenarenbestand werden uitgebreid met nieuwkomers uit Holland en er kwamen grote handelshuizen. In 1869 was het Suezkanaal geopend en het zeilschip werd vervangen door het stoomschip. Steeds meer Nederlanders gingen voor een tijdje naar de Oost, om dan weer huiswaarts te keren. Vrijwel niemand ging meer als *blijver*; de meesten werden *trekker*. Dat leverde ook geen problemen meer op, zoals in de eeuwen daarvoor. Het contact met het vaderland kon onderhouden worden door telegrafie, luchtvaart, goede scheepsverbindingen, betere postdiensten - de technologie was in opmars. Voor de Indische nijverheid gold hetzelfde: de nieuwe plantages waren geen eenmansbedrijfjes, maar bezit van internationale ondernemingen met honderden blanke

employés die ook researchafdelingen en laboratoria opzetten. De grote oliemaatschappijen vestigden zich in Indië, er werden wegen aangelegd. De rubber, de suiker, de tabak en de goudmijnen waren technisch geavanceerde bedrijfstakken aan het worden in de twintigste eeuw.

Uit het moederland waren intussen de Indologen toegestroomd,⁷ in Leiden voor het ambtenaarschap opgeleid, en de tropische landbouwingenieurs, die bij het gouvernement gingen werken. Veelal jonge mensen, die in Holland in aanraking waren gekomen met moderne ideeën. Zij zagen een echtgenote niet langer als bediende en minnares, maar als een gelijkwaardige gezellin met wie ze konden praten over land en werk, en met wie ze na verloop van tijd naar Holland konden terugkeren. Soms kwamen ze getrouwd en wel aan, met vrouw en kinderen bij zich. Die gingen nu de koloniale elite vormen. In traditioneel Indische gezinnen, met een blanke vader en Indo-Europese kinderen, zocht de vader een blanke gouvernante om de kinderen accentloos te leren praten. Zo vond de vereuropeanisering van de koloniale elite stapsgewijs plaats.

Met de openlegging van Indië door technologie en blanke immigratie, was er in feite een steeds grotere apartheid ontstaan. De Hollanders trouwden meer dan ooit onder elkaar. Waren er in 1890 nog maar 60.000 Europeanen (blanken en wettelijk erkende Indo-Europeanen tezamen); in 1930, het jaar van de laatste Indische volkstelling, waren het er 250.000. Voor hen allen was de Europese leefwijze norm geworden. Het Aziatische of Indische aandeel werd naar de achtergrond gedrongen. Dat valt ook af te lezen aan de politiek van aanstellingen, benoemingen en bevorderingen. Werkgevers brachten gradaties aan tussen de bevolkingsgroepen van Indië. Zij classificeerden op grond van het criterium of mensen meer of minder 'geschikt' waren om aan het Nederlandse onderwijs deel te nemen. Zo vernederlandsten christen-Indonesiërs, zoals Molukkers en Menadonezen, meer dan andere Indonesiërs. En de Indo werd meer Europeaan dan hij ooit geweest was. Pas met het Indonesische nationalisme zouden de belangen van de verschillende bevolkingsgroepen weer worden samengebracht.⁸ Dit tot grote verbazing van het Nederlands bestuur, dat tot de laatste dagen van de kolonie (in 1949) heilig bleef geloven in de eigen missie.

Na de onafhankelijkheid

We weten nu dat die inschatting van weinig realiteitszin getuigde.⁹ Dat heeft de dekolonisatie ook tot zo'n traumatische ervaring gemaakt voor alle partijen. Want wat gebeurde er? Twee dagen na het einde van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië, op 17 augustus 1945, riepen Soekarno en Hatta de Republiek Indonesië uit. Op een gebouw in Jakarta stond in die dagen geschilderd: 'Dood aan de Ambonezen en Indo's.' Twee bevolkingsgroepen die de nationalist in de eerste plaats associeerden met de kolonisators. We lezen er achteraf een voorafschaduwing in van de latere migratie. Zowel voor de Nederlandse regering als voor de vele Nederlanders in Indonesië kwam de

revolutie volkomen onverwacht. Zij konden niet begrijpen dat een handjevol intellectuelen in staat was een serieuze greep naar de macht te doen, laat staan er ook werkelijk in slaagde die te verwezenlijken. De Nederlandse regering probeerde de revolutie neer te slaan, maar na vier jaar moeizaam overleg en twee politionele acties, moest zij op 27 december 1949 het gezag van de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië erkennen. In die vier jaar was de verstandhouding tussen nationalist en Indo's er niet beter op geworden. Kidnapping, soms met dodelijke afloop, en internering door de republikeinen kwamen herhaaldelijk voor. Was de Indonesische revolutie voor de Nederlanders een schok, voor de Indo-Europeanen stond het bestaan zoals zij zich dat in hun land hadden voorgesteld op het spel.

Tijdens de Ronde Tafel Conferentie in 1949 in Den Haag verklaarde de delegatie van het Indo-Europees Verbond, dat de Indo's raciaal en economisch met Indonesië verbonden waren en dat hun belangen en vooruitzichten in dát land lagen en niet in Europa. Deze verklaring was voor de meeste Indo's onaanvaardbaar. Zij die zich jarenlang hadden ingezet vóór Nederland en tégen de nationalist, konden zich onmogelijk nu ineens met de Republiek verenigen. Een belangrijke uitkomst van de Conferentie was dat inwoners van Indonesië die de Nederlandse nationaliteit bezaten, deze behielden. Waren zij echter in Indonesië geboren en hadden zij daar tenminste zes maanden gewoond, en waren zij bovendien ouder dan 18 jaar, dan konden zij opteren voor de Indonesische nationaliteit. De Indo-Europeanen waren, als gevolg van hun wettige of wettelijk erkende afkomst, in principe Nederlanders. Maar de juridische implicaties van deze regelingen bij de overdracht waren vrij ingewikkeld en het verlies van papieren kon ingrijpende gevolgen hebben.

Alle nakomelingen van (voor)ouders met een verschillende etnische herkomst stonden voor de moeilijke keus: gebruikmaken van de mogelijkheid om in aanmerking te komen voor het Indonesische staatsburgerschap of migreren naar het onbekende vaderland (*repatriëren*, zoals het met een grove historische vertekening heette). Een aantal overwegingen pleitte vóór de eerste optie. Zoals de sterke verbondenheid met het land waar de mensen geboren waren en hun hele leven hadden gewoond. Nederland kenden zij voornamelijk uit de schoolboeken en uit verhalen, maar zij vreesden daar net zo als tweederangsburgers te worden behandeld als in de kolonie. Zij die ervoor voelden in Indonesië te blijven, beseften wel dat zij in dat geval vóór het Indonesische staatsburgerschap moesten kiezen. De Indonesische autoriteiten oefenden namelijk grote druk uit op de ondernemingen in het land om zo veel mogelijk Nederlanders door Indonesiërs te vervangen. Een derde overweging was dat in de voorlopige grondwet van 1949 stond dat alle burgers recht hadden op gelijke behandeling en bescherming. Ook zouden minderheids-groepen een vaste vertegenwoordiging in het parlement krijgen.

Wat deed de Nederlandse overheid intussen? Zij oefende grote druk uit op Indo's om in Indonesië te blijven. In een officiële verklaring stelde de Hoge Commissaris der Nederlanden op 8 december 1951, dat de keuze voor de Indonesische nationaliteit de meest natuurlijke oplossing was voor mensen wier belangen samenvielen met die van Indonesië. Hij wees op emigranten

naar andere werelddelen, die immers ook de nationaliteit van het land van hun toekomst hadden aanvaard. Deze verklaring legde hij precies drie weken voor de optietermijn zou verlopen af.

Toch wogen de factoren die tégen deze optie pleitten ook nogal zwaar. Zo was er de labiele politieke situatie, die met de dag verslechterde. De coup Westerling (januari 1950), waarbij gepoogd was Indonesië met een militaire bliksemactie alsnog in Nederlandse handen te krijgen, had de betrekkingen tussen Indonesië en Nederland bepaald geen goed gedaan. Verder bestond er een gespannen verhouding tussen de mensen die vóór de onafhankelijkheid van Indonesië hadden gestreden en de Indo's, die deze mensen jarenlang als hun vijanden hadden beschouwd. Ook was er de steeds slechter wordende economische toestand. De inflatie, die in de jaren 1948-49 was begonnen, had zich doorgezet. Economisch herstel bleef uit, onder meer door de dalende investeringen en het vertrek uit Indonesië van hooggekwalificeerde arbeidskrachten. Daarnaast werd het steeds moeilijker om onderwijs te krijgen, doordat het Nederlands in 1950-51 als voertaal op de openbare scholen was afgeschaft. Nederlandse maatschappijen richtten weliswaar de stichting 'Nederlands onderwijs in Indonesië' op, maar voor de meeste Indo-Europeanen waren deze scholen te duur. Met de huisvesting was het al evenzeer slecht gesteld. De trek naar de stad was toegenomen en er waren minder woningen beschikbaar door verwaarlozing en vernietiging in de oorlog. Ten slotte zag men vrienden en kennissen om zich heen naar Nederland vertrekken en uit onderlinge gesprekken bleek wel dat het beter was zo snel mogelijk het land te verlaten. Men wilde niet, maar kon niet anders.

Assimilatie

Tussen 1946 en 1964 zijn ruim 200.000 *Indische* Nederlanders gemigreerd. Welkom waren zij niet.¹⁰ De Nederlandse overheid is er altijd van uit gegaan dat zij in Indonesië zouden blijven en dat eventuele problemen die zich daar voordeden, op den duur vanzelf zouden verdwijnen. Integratie in de Nederlandse samenleving was naar haar idee onmogelijk. Men beschouwde dat, zowel voor Indische mensen zelf, als voor Nederland, als een ongewenste ontwikkeling. De gedachte was: zij kunnen niet in Nederland aarden, gezien het klimaat en de andere cultuur. Zij kunnen moeilijk aan werk komen, gezien hun zo verschillende werktempo als 'tropenkinderen'. Nederland heeft onvoldoende huisvesting te bieden, door de naoorlogse woningnood. De in Indonesië gewortelde kleurlingen kunnen dáár veel gemakkelijker assimileren en werk vinden. Zo'n grote groep migranten zou bovendien heel wat kosten: door de overtocht, de opvang in contractpensions, bemiddeling bij het zoeken naar huizen en werk, en mogelijk uitkeringen. Dus voerde de overheid een ontmoedigingsbeleid, om migratie te voorkomen. Hoe deed ze dat? Bijvoorbeeld door degenen die naar Nederland wilden komen om een bewijs van Nederlanderschap te vragen. Aan dat verzoek kon vaak niet worden voldaan, omdat papieren in de oorlog verloren waren gegaan. Ook werden mensen die

gebruik wilden maken van de rijksvoorschotregeling (om te kunnen migreren) zó door de ambtelijke molen gehaald, dat velen het halverwege opgaven en besloten te blijven of op eigen kosten naar Nederland af te reizen. Tot 1955 heeft de overheid op deze manier de boot letterlijk afgehouden. Toen moest zij onder druk van pressiegroepen en van Indonesische ambtelijke instanties overstag gaan en haar toelatingsbeleid versoepelen. In 1957 ten slotte kon de veiligheid van Indische mensen in Indonesië niet langer gegarandeerd worden en kwam de exodus naar Nederland pas goed op gang.

In het beleid dat de overheid toepaste op degenen die uiteindelijk toch hun weg naar Nederland wisten te vinden, overheerste het begrip *assimilatie*.¹¹ Bij de opvang betrokken ministeries gingen ervan uit dat alleen de strikt noodzakelijke maatregelen genomen moesten worden voor Indische nieuwkomers. Bijzondere voorzieningen trof men alleen voor een beperkte duur, zodat er geen sfeer van zorg zou ontstaan. Een Indische nieuwkomer moest in ten hoogste twee jaar geassimileerd zijn. Individuele integratie werd bevorderd door gespreide vestiging in pensions en woonoorden. Hetzelfde gold voor latere huisvesting. Al vanaf 1950 bracht men een tweedeling aan binnen de groepen gerepatrieerden, tussen zogenaamde 'Oosterse' en 'Westerse' Nederlanders. Deze categorieën hadden betrekking op de vermeende mogelijkheden van mensen om een harmonisch bestaan in Nederland op te bouwen. Van Oosterse Nederlanders, zeg maar de gekleurden uit de midden en lagere klasse, dacht men dat zij nimmer zouden wennen aan de Nederlandse sfeer.

Het maatschappelijk werk voor gerepatrieerden, dat sinds 1946 uit een aantal particuliere organisaties bestond, ging in 1950 over tot een bundeling van krachten in het CCKP: het Centraal Comité van Kerkelijk en Particulier initiatief voor de sociale zorg ten behoeve van de gerepatrieerden. Assimilatie definieerden zij als het omvormen van de gerepatrieerde naar een in de Nederlandse samenleving gangbare levenswijze. Dat waren de richtlijnen van het maatschappelijk werk in die dagen, geheel gericht op de sociale aanpassing van delen van de arbeidersklasse aan de zogenaamd algemeen geldende opvattingen.¹² Alleen vormde bij Indische Nederlanders niet de sociale achtergrond de reden voor het moderne beschavingsoffensief, maar hun culturele achtergrond. Men sprak over een cultureel tekort, op te heffen door intensieve voorlichting en gezinszorg. Als gevolg hiervan zette men Indische mensen, vooral als ze in contractpensions waren gehuisvest en het maatschappelijk werk dus moeilijk konden ontlopen, tot in hun meest persoonlijke levenssfeer onder druk om zich zo Nederlands mogelijk te gedragen. De voortgang van de assimilatie mat men af aan de mate waarin Nederlandse gewoonten werden overgenomen. Dus rapporteerden maatschappelijk werkers over wat mensen aten, hoe zij zich kleedden, hoe zij met hun kinderen omgingen, en of zij thuis wel Nederlands spraken. Deze rapporten, gebaseerd op de persoonlijke observaties van maatschappelijk werkers, beslisten over het al dan niet in aanmerking komen voor plaatsing in de vrije maatschappij. Dat betekende: zelfstandige huisvesting. De gedachte was dat zogenaamd moeilijke gezinnen niet zonder meer zelfstandig konden worden gehuisvest. Voor mensen die het predikaat 'psychisch gestoord' kregen, gold trouwens hetzelfde. Dat kon er

zelfs toe leiden dat hun kinderen uit huis werden geplaatst. Dit beleid paste men met een enorme rigiditeit toe, ook op mensen van wie wij nu zouden zeggen dat zij onder een oorlogstrauma leden. In 1960 werd dit beleid opgeheven.

Surinaamse migranten

We hebben de migratie uit de koloniën in de Oost de revue laten passeren, laten we nu de situatie in de West onder de loep nemen.¹³ Omdat de geschiedenis van Suriname een staalkaart van migranten oplevert, beperk ik mij daartoe, met als aantekening dat de Antillen deels in hetzelfde patroon passen. Anders dan in Nederlands-Indië ging het in Suriname al vanaf de zeventiende eeuw om een typische plantage-kolonie, voor 90% afhankelijk van geïmporteerde slaven uit de Goudkust van Afrika, het huidige Ghana. In 1671, enige jaren nadat de Zeeuwen de Engelsen uit de kolonie Suriname hadden verdreven, waren er al 3000 slaven aangevoerd door de West-Indische Compagnie (WIC). Men was er namelijk niet in geslaagd de inheemse Indianen voor dit werk in te zetten, onder meer omdat deze het fysiek niet volhielden. Per jaar voerde men zo'n 2.000 à 3.000 slaven aan. Tijdens de zeereis naar Suriname stierf daarvan gemiddeld 12 procent. Dat gold trouwens ook voor de bemanning. In het jaar 1762 waren er bijna 75.000 slaven, verdeeld over iets meer dan 500 plantages. Na dat jaar daalde zowel het aantal slaven als het aantal plantages. Vooral na de afschaffing van de slavenhandel in 1808 werd de populatie steeds kleiner. Bij de afschaffing van de slavernij in 1863 was het aantal slaven gedaald tot ongeveer 36.000. Er waren in dat jaar nog 216 overwegend rietsuikerplantages in gebruik.

De slaven werden door handelaren uit Afrika aangevoerd. In principe waren mannen en vrouwen evenveel waard, maar in de praktijk was de vraag naar vrouwen kleiner, zodat slavinnen vaak voor tweederde van de prijs van de hand gingen. Het gevolg van deze mindere vraag naar vrouwelijke arbeidskracht was een onevenredige sekseverhouding binnen de slavenpopulatie. Dat eeuwige vrouwentekort verdween pas met de afschaffing van de slavernij. Hoewel seksuele omgang tussen blanken en slavinnen officieel verboden was, konden blanke meesters in de praktijk willekeurig over slavinnen beschikken. Omdat er maar weinig blanke vrouwen in Suriname waren, namen veel blanke mannen een slavine als huishoudster en minnares. Deze slavinnen en de kinderen uit zulke verhoudingen kregen soms hun vrijheid terug. Ook zeer verdienstelijke slaven werden met vrijlating beloond. De meeste van deze vrijgelaten slaven trokken naar Paramaribo en gingen beroepen uitoefenen als kantoorbediende, winkelier of ambachtsman. Zo ontstond tussen de bovenlaag van blanken en de benedenlaag van slaven een middenlaag van *vrije gekleurden*. Een groep waarover vreemd genoeg nooit apart gepubliceerd is, een opmerkelijk verschil met de Indische mengpopulatie in Indonesië.

In 1830 bevonden zich in Suriname ruim 2.000 blanken, zo'n 5.000 vrije gekleurden en ruim 48.000 slaven en slavinnen. Naast de slaven die de

vrijheid kregen, waren er ook die hun vrijheid afdwongen, vooral door de plantages te ontvluchten. Soms kwam de hele slavenmacht van een plantage in opstand, doodde de blanken, stak de gebouwen in brand en nam de benen. Sommigen vluchtten naar de moerassen van het kustgebied, anderen trokken via de rivieren landinwaarts naar het Bovenland, waar zij achter de water-vallen betrekkelijk veilig waren. Deze gevluchte slaven werden *marrons* genoemd. Sommige groepen van hen sloten zich aaneen en stichtten dorpen, zowel in de kustvlakte als in het Bovenland. Ruim 10 procent van alle slaven in de achttiende eeuw werd *marron*. Om aan wapens, werktuigen en vrouwen te komen, ondernamen zij vaak overvallen op plantages en vormden zij een voortdurende bedreiging voor de slavenhouders. De gouverneurs stuurden herhaaldelijk militaire expedities uit om hen op te sporen. Omdat dit op den duur weinig resultaten opleverde, begon de overheid naar vrede te streven. Eind achttiende eeuw kwam het tot een overeenkomst met drie groepen, wat feitelijk op hun erkenning neerkwam. Er leven thans in Suriname ongeveer 40.000 afstammelingen van deze *marrons*. Ze worden *Bosnegers* of *Bosland-creolen* genoemd en wonen nog altijd overwegend in de destijds gestichte dorpen.

De plantagekolonie Suriname bevond zich economisch gezien in de achttiende eeuw op haar hoogtepunt. Het tij begon te keren met de Napoleontische oorlogen, toen Suriname bezet werd door de Britten, die in 1808 de officiële slavenhandel verboden. Dat leidde tot een decennium van clandestiene verschepping van Afrikaanse slaven. In 1818 volgde een overeenkomst tussen Engeland en Nederland over de afschaffing van de slavenhandel (voor de goede orde: niet van de slavernij). In de jaren dertig en veertig gingen Engeland en Frankrijk daadwerkelijk over tot de afschaffing van de slavernij, waardoor het er voor de Surinaamse plantage-economie somber begon uit te zien. Ook de opkomst van de Europese *bietsuiker* betekende een geduchte concurrent voor de Surinaamse *rietsuiker*, met als gevolg dat de belangstelling van investeerders zich ging verleggen van het Caribisch gebied naar Europa. Met de opening van het Suezkanaal in 1869 begonnen ook de Aziatische landen als concurrenten tot de internationale suikermarkt toe te treden.

De Surinaamse slavernij mocht dan afgeschaft worden in 1863, dat betekende niet meteen volledige vrijheid voor de 36.000 ex-slaven. Het gouvernement had een overgangsregeling ingesteld. Deze hield in: een schadevergoeding door de Nederlandse staat van 300 gulden per slaaf en de verplichting voor iedere ex-slaaf om zich 10 jaar als arbeider te verhuren aan een plantage naar eigen keuze. Alleen zo kon het economisch systeem immers nog blijven draaien. Het enige verschil met daarvoor was dat de 'vrijen' nu loon uitbetaald kregen. Inmiddels waren de particuliere eigenaren begonnen elders arbeidskrachten te werven. Zo waren in 1853 Chinese contractanten uit Java en Portugese contractarbeiders uit Madeira aangevoerd. In 1858 verscheepte men nieuwe Chinese immigranten rechtstreeks uit China naar Suriname, maar tot veel succes leidden die eerste pogingen bepaald niet. Dat gold al evenzeer voor de aanvoer van mensen uit Madeira, Barbados, de Azoren en de

Canarische en Kaapverdische eilanden. De meeste immigranten trokken zich namelijk na hun contract van vijf jaar uit de landbouw terug, om emplooi te zoeken in de kleinhandel. Zo ontpopten veel Chinezen zich als winkeliers in kruidenierswaren en comestibles, terwijl de Madeirezen zich toelegden op de verkoop van manufacturen.

De Koloniale Staten van Suriname beseften dat het roer om moest en vroegen de Nederlandse regering toestemming zich tot de Engelsen te wenden om de emigratie van Brits-Indiërs naar Suriname te verzorgen. In Brits Guyana en in de Franse wingewesten had men uitstekende ervaringen met deze immigranten opgedaan, dus Nederland wilde zijn graantje meepikken. Later zou overigens eenzelfde vorm van contractmigratie plaatsvinden, maar dan van Javanen uit Nederlands-Indië. Ik concentreer mij hier op de Hindostaanse contractarbeid.¹⁴ In 1870 kwam een *Tractaat* tot stand, waarin de Engelse regering toestemde in werving en verscheping van gouvernementswege van Brits-Indiërs naar Suriname. Hoe verliep die werving nu in de praktijk? In een paar woorden: Calcutta was de transporthaven, wervers stroopten de westelijke districten van Bihar in Noord-India af en beloofden mensen gouden bergen (een beeld dat de meeste migranten zich trouwens maar al te graag voor toveren), omdat ze wisten dat de armoede mensen hongerig maakt. Er waren, kortom, genoeg economische en ook sociale motieven om in te gaan op het verleidelijke aanbod; spijt kwam meestal pas achteraf. De arbeidsomstandigheden in Suriname waren slecht en maakten veel slachtoffers, zeker onder de eerste lichtingen contractanten. De medische keuring in Calcutta stelde de eerste jaren niet veel voor en verbeterde pas toen de plantage-eigenaren op strengere selectie gingen aandringen, omdat het sterftecijfer onder hun nieuwe werknemers schrikbarend hoog bleek. Afgezien daarvan heerste er veel ontevredenheid: over de strafmaatregelen, de onhygiënische huisvesting, de lage lonen, het verplichte verblijf op de plantages, en het tekort aan vrouwen.

Tussen 1873 en 1916 zijn er, met 64 transporten, in totaal ruim 34.000 Hindostaanse immigranten naar Suriname gebracht. Toen dwong het Indiase *National Congress* tot stopzetting. De opkomende nationalistische beweging in het door de Britten gekoloniseerde India beschouwde de contractarbeid als een aantasting van de menselijke en de nationale waardigheid. Had niet Gandhi zelf in Zuid-Afrika 20 jaar lang moeten meemaken hoe zijn landgenoten waren achtergesteld? Er moest een einde komen aan deze koelie-arbeid van Indiërs, in Brits Guyana, in Trinidad, in Jamaica, in Fiji en in Suriname. Met de *Emigration Act* van 1922 werd dit verbod bij wet vastgelegd. De Hindostanen in Suriname waren daar helemaal niet zo gelukkig mee. Voor hen betekende het een verzwakking van hun banden met India. Zij waren inmiddels zo ver dat ze de voordelen van het immigratiesysteem zagen. De levenskansen in Suriname waren veel hoger dan in India, de toekomstperspectieven waren beter. De emigratie mocht dan een valse en ongelukkige start hebben gehad, in India hadden ze nooit durven dromen er in maatschappelijk opzicht nog eens zo op vooruit te gaan. Dat de overtocht naar Suriname de teloorgang had ingeluid van het kastenstelsel en ook aan het grootfamilieverband het een en

ander was veranderd, had men leren aanvaarden. De materiële vooruitgang woog zwaarder dan het verlies van sociale en religieuze verworvenheden.

Nu was het de Hindoestanen in sociaal-economisch opzicht werkelijk steeds beter gegaan. Tweederde van de immigranten had, na het verlopen van het contract, er voor gekozen te blijven. De overheid maakte het voor hen aantrekkelijk om als kolonist in de landbouw eigen grond te verwerven. En het was in die agrarische sector dat zij als kleine boeren een ongekende sociale mobiliteit wisten te bereiken. Al in 1915 waren er meer Hindostanen - en trouwens ook Javanen - in de kleinlandbouw in de districten werkzaam dan Creolen. Deze nakomelingen van de vroegere slaven hadden hun heil meer gezocht in de ambtenarij en de vrije beroepen in Paramaribo, en in de gouden rubberbedrijven. Overigens zouden Hindostanen het als middenstanders in Paramaribo vanaf de jaren dertig ook steeds beter gaan doen. Eén van de gevolgen daarvan was dat de vijandschap tussen Creolen en Hindostanen toenam. Terwijl de Creolen zich sinds de afschaffing van de slavernij steeds meer op de Nederlandse samenleving waren gaan richten, waren de Hindostanen zich altijd op India blijven oriënteren. Dat zij, nog maar zo kort in Suriname, zoveel economisch succes wisten te boeken, zette veel kwaad bloed bij de Creoolse gemeenschap, met haar lange geschiedenis in Suriname. In de naoorlogse nationalistische beweging zou die onderhuidse vijandschap een ondermijnende factor van de eerste orde blijken.

'De eerste neger'

We hebben nu lang genoeg in Suriname verwijld, een migratiekolonie bij uitstek. Slaven uit Afrika, contractarbeiders uit China, India en Java. Een geschiedenis van drie eeuwen al dan niet gedwongen migratie. Het wordt tijd om de steven naar Nederland te wenden, want één op de drie Surinamers is ten tweede male gemigreerd. Dit keer naar Nederland, waarvan zij al zo lang onderdaan waren, zonder het ooit gezien te hebben.

In de achttiende eeuw waren er af en toe Creolen als concubine of huisslaaf met hun meester mee naar Nederland gekomen. Soms werd men hier zelfs door zijn meester of door een kerkelijke groepering naartoe gestuurd, om zich in een of ander vak te bekwamen, om daarna naar Suriname terug te keren.¹⁵ In de twintigste eeuw, en dan vooral na de Tweede Wereldoorlog, nam het aantal zwarte Surinamers dat al dan niet tijdelijk naar Nederland kwam, druppelsgewijs toe. Het ging vaak om studenten, maar ook lager geschoolden wensten hun geluk in het 'moederland' te beproeven. Hoe reageerde de Nederlandse samenleving op hen, en zij op hun beurt op deze samenleving? Daarover gaat *De eerste neger* van Rudie Kagie.¹⁶ Hij is gaan praten met oude zwarte mannen, die successen behaalden als voetballer, in de showbusiness, in de bokssport, maar ook als koopman, nog voor in de jaren zestig de eerste raciale onlusten uitbraken. Zonder zich te laten ringeloren door etnische gevoeligheden laat Kagie mensen rauw van de lever verslag doen. In het

volgende citaat zien we het sociale decor van de Nederlandse samenleving langzaam verschuiven:

‘Wat zit ik in een kamertje van een welzijnsstichting in Enschede toch leuk te praten met een man die zegt dat hij in de regio waar hij woont destijds de eerste neger was. De mensen waren vrijpostig hoor, dertig jaar geleden. Zonder een spoor van schaamte vroegen ze hem het hemd van het lijf. Hij vond dat niks erg, welnee, hij zag daar niets denigrerends in. Toen niet. Nu zou hij kwaad worden als ze hem hetzelfde vroegen. Darius Dhlomo, geboren in 1932, was zeventwintig jaar toen hij uit Zuid-Afrika naar Nederland kwam. Hij zou hier als één van de eerste profvoetballers de vaderlandse sportgeschiedenis ingaan. Zelfs Abe Lenstra (met wie hij nog bij de Enschedese Boys speelde) leefde niet van het voetbalspel in zijn gouden dagen. Hij wel. Hij was gecontracteerd door FC Heracles uit Almelo, dat hem op nog altijd onnaspeurbare wijze ontdekte als getalenteerde *crack* die bij de City Blacks van Durban in Zuid-Afrika speelde. “Ik was in die dagen net een wandelende kermis”, zegt Dhlomo met een weemoedig lachje. “Iedereen wilde mijn zwarte kroeshaar voelen. Steeds weer vroegen mensen of ik even wilde lachen zodat ze mijn witte tanden konden zien. Op straat werd ik met open mond aangestaard. In deze streek van het land hadden de mensen nog nooit een zwarte man gezien. Ik was de eerste. Van discriminatie was natuurlijk nog geen sprake. Het was voor mij een ongelooflijke ervaring om in hotels en restaurants door blanke obers te worden behandeld alsof ik de koning van een vorstenrijk was. Men wierp zich voor mij in het stof en dat was voor iemand die uit een land met een apartheidssysteem kwam, een onbeschrijflijke ervaring.”

Op Schiphol werd de voetballer verwelkomd door bestuursleden van Heracles. Per auto ging de tocht naar Almelo. Op dinsdag kwam hij aan, op zondag speelde hij zijn eerste wedstrijd tegen Rigtersbleek - een *derby* die hem zijn leven lang zou bijblijven. Hij had nog nooit met en tegen blanken gevoetbald. “Natuurlijk kampte ik met enorme aanpassingsproblemen”, zegt Darius Dhlomo. “Ik heb heel wat emotionele moeilijkheden moeten verwerken voordat ik daar overheen was. Ik durfde die kleedkamer eerst helemaal niet binnen. Ik was opgevoed in een systeem waarin alles wat ik nu ineens geacht werd te doen altijd verboden was geweest. Ook op het veld had ik grote problemen. Ik durfde anderen niet aan te raken. Ik durfde niet in de tackle met een blanke tegenstander. Voor een jongen van mijn leeftijd was het bijna te veel wat ik te verwerken kreeg; de cultuur waarin ik verzeild was geraakt, ver-

schilde zo volkomen van de cultuur waaruit ik voortkwam. Ik moest het allemaal alleen doen, er waren geen land- of lotgenoten bij wie ik te rade kon gaan om me te oriënteren in de Nederlandse samenleving.”

De zwarte voetballer baarde opzien. Hij was al snel een bezienswaardigheid, zelfs als hij zich op een doordeweekse dag in het openbare leven van Almelo begaf. “De mensen wisten niet wat ze zagen. Het beeld dat hier van de negertjes in Afrika bestond, was dat van een halve wilde op blote voeten. Nu zagen ze een zwarte Afrikaan keurig in het pak met een stropdas om. Dat zaaide verwarring.”

Ondanks de verbazing werd hij altijd hoffelijk, als een heer, bejegend - want echt, we moeten hem geloven dat het begrip “rassendiscriminatie” in die tijd nog niet was uitgevonden. In de jaren zestig sloop daar geleidelijk verandering in - en het ging hard nadat hij tot zijn ontsteltenis de eerste verwensingen van het genre “rot-op-naar-je-eigen-land” kreeg te incasseren. Hij begreep het niet. Hoe konden mensen die eerst zo aardig tegen hem waren nu ineens zo gemeen tegen hem doen.’

Nederland imigratieland?

Wat was er in die tussentijd gebeurd, dat welwillendheid zo kon omslaan in onverschilligheid, afwijzing en uitsluiting? In ieder geval was er getalsmatig iets veranderd. Na de Tweede Wereldoorlog trokken er steeds meer Surinamers (niet alleen uit de elite, maar ook uit de middenstand en de arbeidersklasse) naar Nederland.¹⁷ Op zoek naar vooruitgang, of uit Suriname gehaald voor werk in fabriek, ziekenhuis, verzorgingstehuis of kantoor. Het motief voor migratie was steeds: sociale stijging. Vanaf de jaren zestig zijn daardoor alle lagen en etnische groepen van de Surinaamse bevolking bij de migratie betrokken geraakt. Deze kreeg voor een deel het karakter van kettingmigratie: familieleden, kennissen en/of vrienden lieten achterblijvers overkomen, betaalden hun overtocht en verzorgden de eerste opvang. Het leek er aanvankelijk ook op alsof in Nederland de bomen tot in de hemel groeiden. Er was in de jaren zestig vrij gemakkelijk vast werk te vinden, dat bovendien beter betaalde dan in Suriname. Bij ziekte, invaliditeit of pensioen hoefde men hier geen armoede te leiden. De migratie werd juridisch gesteund door het Koninkrijksverdrag uit 1954, dat aan Surinamers en Antillianen dezelfde rechten verleende als aan autochtone Nederlanders. Waren het aanvankelijk Creolen die als pioniers migreerden, eind jaren zestig vertrokken jarenlang twee vliegtuigen per dag van Zanderij naar Schiphol, gevuld met Hindostanen van het platteland. Zij hadden de schrik te pakken gekregen, toen de Creoolse nationalisten hun verkiezingsoverwinning waren gaan gebruiken om onderhandelingen over de onafhankelijkheid van Suriname te openen. Nederlandse

dreigementen met een migratiestop hadden een averechts effect. Surinamers met vage emigratieplannen haastten zich om binnen te zijn vóór een Suriname onder Creoolse heerschappij hun het leven zou gaan verzieken. Zo dacht men er althans over.

Toen in 1974 kwam vast te staan dat Suriname onafhankelijk zou worden van Nederland, nam de migratie de vorm aan van een volksverhuizing. De Grote Oversteek was niet te stuiten. Wat zou er immers worden van Suriname als de koningin van de bankbiljetten gevallen was? Ruim 80.000 Surinamers vestigden zich in 1974 en 1975 in het moederland. De datum 25 november 1975 vormt het eerste rustpunt in de migratiecurve. Nog tot vijf jaar daarna bleef de deur naar Nederland op een kier open. Daarna was een visum nodig. Het gevolg was dat tot 25 november 1980 nog eens tienduizenden Surinamers hun heil in Nederland zochten. De catastrofale gevolgen van deze massale uitstroom, ook van het intellectuele kader, voor de infrastructuur van Suriname, doen zich tot op de dag van vandaag gelden. Sommige Surinaamse intellectuelen in Nederland spreken zelfs van een failliete zaak en durven de stelling aan dat opnieuw een staatkundige band met Nederland dient te worden gezocht. De onafhankelijkheid zou te snel zijn uitgeroepen, tégen de wil van de meerderheid in. De grote volksverhuizing is daar in hun ogen het duidelijkste bewijs van. Ook de decembermoorden van 1982 hebben diepe sporen getrokken.

Hoe heeft Nederland nu op die almaar aanwassende stromen migranten uit Suriname gereageerd, in het bijzonder dan de overheid? In de jaren zestig werden Surinamers steeds zichtbaarder, in de tram, de bedrijfskantine en op het voetbalveld. Een beeld dat toen opkwam, was dat van de Surinamer als een ongeschoolde neger die het in de samenleving niet redt en welhaast automatisch afhankelijk blijft van uitkeringen, zo hij al niet terecht komt in de wereld van criminaliteit en prostitutie. Een beeldvorming die mede is beïnvloed door het samenvallen van de Surinaamse migratie met de arbeidsmigratie uit het Middellandse Zeegebied. Surinamers ging men ook zien als een soort gastarbeiders. De snelle toename van de migratie na 1970 riep bij politici dan ook het beeld op van een onstuitbaar groeiende randgroep in de samenleving. De migratie kwam in het centrum te staan van het politieke overleg tussen Nederland en Suriname.

Nederland beschouwde zich niet als immigratieland. In de regeringsnota *Buitenlandse Werknemers* van 1970 was dat nog eens expliciet verwoord. Het bestaande ad hoc beleid viel onder het Ministerie van Maatschappelijk Werk, dat lange tijd ook de zorg voor Molukkers coördineerde. De Vreemdelingenwet was het instrument om immigratie tegen te gaan. In dat licht bezien was de Surinaamse migratie een noodlottig gevolg van het feit dat ze Nederlands staatsburger waren, waardoor deze wet niet van toepassing was. Stemmen om de migratie uit Suriname aan banden te leggen klonken na 1972 steeds luider. De media spraken al van een op handen zijnde stop. Een adviescommissie, ingesteld om de Surinaamse migratieproblematiek te bestuderen, concludeerde dat het niet mogelijk was juridisch onderscheid te maken tussen Nederlanders, Surinamers en Antillianen, gezien het Koninklijk

Statuut. Niet alleen vanwege de uitdijende migratie, ook vanwege de angst te moeten ingrijpen bij ongeregelheden in Suriname, wilde de regering van het Statuut af. Daarnaast speelde nog mee dat het neo-koloniale imago Nederland parten speelde; anderen benadrukten vooral de financiële aderlatingen.

Deze trend sloot nauw aan bij het sterker geworden nationalistische streven van Surinaamse intellectuelen, vooral degenen van Creoolse afkomst. Zij wilden onafhankelijkheid, zij het dat premier Arron de wens daartoe schoorvoetend had geuit. Sceptici hebben zich achteraf afgevraagd namens wie eigenlijk? Net als bij het dekolonisatieproces in Indonesië was er Nederland in het geval van Suriname opnieuw veel aan gelegen om zo veel mogelijk mensen het Surinaamse burgerschap toe te wijzen. In augustus 1974 begon het formele overleg over de toewijzing van de nationaliteiten. Nederland wilde dat alle personen met een Surinaamse vader (of als die onbekend was, moeder) het Nederlanderschap zouden verliezen, al woonden zij nog zo lang in Nederland. Aan een dergelijke grievende en op raciaal onderscheid gebaseerde wetgeving wensten de Surinaamse partners in het overleg uiteraard niet mee te werken. Uiteindelijk werd de meest voor de hand liggende oplossing gekozen, namelijk dat Surinamers in Nederland het Nederlanderschap zouden behouden en het recht kregen te opteren voor de Surinaamse nationaliteit. Een veel verdergaande concessie was dat tot vijf jaar na de onafhankelijkheid het personenverkeer tussen Suriname en Nederland vrij zou zijn. Daarna stelde de overheid onmiddellijk een visumplicht in. De snelle afwikkeling van de onafhankelijkheid, die op 1 juli 1975 werd gerealiseerd, stond, zowel voor het kabinet als voor het parlement en de publieke opinie, geheel in het teken van de wens een einde te kunnen maken aan de Surinaamse migratie naar Nederland. Het resultaat was daarentegen een piekmigratie, tót 1980, onbeheersbaar door alle politieke onrust en emoties die rond de onafhankelijkheid waren opgewekt. Er gebeurde dus precies waarvoor men zo bang was geweest. De stroom die moest worden ingedamd, brak nu pas goed los.

Nederlandse politici reageerden met verbijstering op deze spectaculaire ontwikkelingen. Onmiddellijk kwamen zij met het plan extra fondsen ter beschikking te stellen om de economie in Suriname te verbeteren. De gedachte dat de migratie nooit in de eerste plaats economisch van aard was geweest, maar vooral door angst voor politieke instabiliteit en etnische onlusten was ingegeven, kwam niet bij de verantwoordelijke bewindslieden op. De overheid volstond ermee de stichting *Tenasu* voor remigratie rijkelijk van geld te voorzien en klampte zich vast aan de idee dat de meeste Surinamers op den duur vanzelf zouden terugkeren. Eigenlijk werd dat hele remigratiedenken, dat veel Surinamers daadwerkelijk met de mond beleden, vooral beïnvloed door de Nederlandse omgeving.¹⁸ Het ging allemaal meer om ideologie dan om praktijk, dat laten de cijfers wel zien. Moeizaam en pas na 1980, toen het Surinaamse politieke systeem in snel tempo verwerd tot een militaire dictatuur, nam de oriëntatie op de Surinaamse immigratie aan Nederlandse kant realistischere vormen aan. Met het verschijnen van de *Minderhedennota* in 1983

erkende de regering voor het eerst dat de immigranten, inclusief de voormalige rijksgenoten, permanent in Nederland gevestigd waren.

Noten:

1. Dit blijkt wel heel duidelijk uit de bundel *Oostindisch doof. Het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 1995), een bundel interviews door Elsevier-journalist Remco Meijer met 18 spraakmakende schrijvers en wetenschappers over de *ins* en *outs* van het 'dekolonisedebat'.
2. G.C.N. Beets, 'Een aanzet tot de demografie van Indische Nederlanders' in: W. Willems en L. Lucassen, ed., *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders (1946-1964)* (Den Haag 1994) 71-73.
3. Zie bijvoorbeeld de bundel *Het onbekende vaderland*; verder W. Willems, ed., *Indische Nederlanders in de ogen van de wetenschap* (Leiden 1990) en W. Willems, A. Cottaar en D. van Aken, 'Indische Nederlanders, van marginale groep tot succesvolle migranten?' in: D. van Arkel e.a., ed., *Van Oost naar West. Racisme als mondiaal verschijnsel* (Baarn/Den Haag/Brussel 1990) 34-51. Zie ook J.E. Ellemers en R.E.F. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden* (Muidersberg 1985).
4. Het meest recente wetenschappelijke overzichtswerk betreffende de koloniën in de Oost, zowel als in de West, is J. van Goors *De Nederlandse Koloniën. Geschiedenis van de Nederlandse expansie, 1600-1975* ('s-Gravenhage 1994).
5. Zie J.G. Taylor, *The Social World of Batavia* (Wisconsin 1983). De interpretatie van deze vroege Mestiezencultuur, alsmede de daarover gepresenteerde gegevens in dit artikel, ontleen ik aan haar.
6. Een voortreffelijke studie in dit verband is J.A.A. van Doorn, *De laatste eeuw van Indië. Ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project* (Amsterdam 1994).
7. Het standaardwerk op dit gebied is C. Fasseur, *De Indologen. Ambtenaren voor de Oost 1825-1950* (Amsterdam 1993).
8. Voor een analyse van de uiteenlopende Indische kwesties op de maatschappelijke en politieke agenda in Indië, zie de (nog ongepubliceerde) dissertatie van U. Bosma, *Karel Zaalberg en de Indo-Europese emancipatiebeweging, 1880-1940* (Rijksuniversiteit Leiden 1995).
9. Voor de lotgevallen van de Indische bevolkingsgroep tijdens alle fasen van de dekolonisatie, zie W. Willems en J. de Moor, ed., *Het einde van Indië. Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995).
10. Zie hierover C. Gielen en M. Hommerson, 'De boot afgehouden. Het Nederlandse beleid ten aanzien van de repatriëring van Indische Nederlanders op Rijksvoorschotbasis' (Doctoraalscriptie Katholieke Universiteit Nijmegen, 1987). Zie ook J.E. Ellemers, 'De migratie uit Indonesië als proces: meerdere beelden of toch één genuanceerd beeld?' in: Willems en Lucassen, *Het onbekende vaderland*, 80-93.
11. Zie M. Godeschalk, 'Assimilatie en heropvoeding. Beleid van de overheid en kerkelijk en partikulier initiatief ten aanzien van gerepatrieerden uit Indonesië' (Doctoraalscriptie Katholieke Universiteit Nijmegen, economische en sociale geschiedenis, augustus 1988).
12. Zie hierover M. Kersbergen, 'Indische probleemgezinnen? Woonoorden en onmaatschappelijkheidsbestrijding, 1955-1960' (Doctoraalscriptie Erasmusuniversiteit Rotterdam, vakgroep geschiedenis, september 1995).
13. Een handig overzichtswerk is E. Bakker e.a., *De geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat* (Zutphen 1993).

Wim Willems

14. Zie *Van immigrant tot emigrant: 110 jaar Hindostaanse immigratie* (Utrecht/Den Haag 1983); ook B. Lalmahomed, m.m.v. W. Willems, *Hindostaanse vrouwen. De geschiedenis van zes generaties* (Utrecht 1993).
15. Wie in de geschiedenis van de eerste kennismakingen van Nederlanders met 'zwarten' geïnteresseerd is, kan ik het boek *In het land van de overheerser. Deel II: Antillianen en Surinamers in Nederland, 1634/1667-1954* (Leiden 1986) van G. Oostindie en E. Maduro aanraden.
16. R. Kagie, *De eerste neger. Herinneringen aan de komst van een nieuwe bevolkingsgroep* (Houten 1989). Het citaat staat op pag. 7-8.
17. Zie bijvoorbeeld J.M.M. van Amersfoort, 'Van William Kegge tot Ruud Gullit: de Surinaamse migratie naar Nederland: realiteit, beeldvorming en beleid', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 100 (1987) 3, 475-490.
18. Zie bijvoorbeeld F. Bovenkerk, *The sociology of return migration, a bibliographic essay* (Den Haag 1974).